

STRUCTURE OF THE BANK ACCOUNTING AND OPERATIONAL APPARATUS

Boyqobilova Iroda Jontemirovna

Assistant of the Department of “Accounting and Audit in Other Sectors”
Samarkand Institute of Economics and Service

O‘rinboyeva Durdona Oybek qizi

Student of Samarkand Institute of Economics and Service

Abstract

This article analyzes the economic essence, organizational structure, and significance of the bank accounting and operational apparatus in banking activities. The role of the accounting and operational apparatus in effectively organizing settlement operations in commercial banks, providing prompt customer service, and ensuring financial control is highlighted. In addition, the article examines the use of modern information technologies in conducting banking operations, the specifics of the internal control system, and document circulation procedures. During the research, practical directions for improving the bank accounting and operational apparatus were also substantiated.

Keywords

bank, accounting and operational apparatus, commercial bank, banking operations, settlement system, financial control, banking documents, internal control.

BANK HISOB-OPERATSION APPARATINING TUZILISHI

Boyqobilova Iroda Jontemirovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi va audit”
kafedrasida assistenti

O‘rinboyeva Durdona Oybek qizi

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bank hisob-operatsion apparatining iqtisodiy mohiyati, tashkiliy tuzilishi hamda bank faoliyatidagi ahamiyati tahlil qilingan. Tijorat banklarida hisob-kitob operatsiyalarini samarali tashkil etish, mijozlarga tezkor xizmat ko‘rsatish va moliyaviy nazoratni ta‘minlashda hisob-operatsion apparatining o‘rni yoritib berilgan. Shuningdek, bank operatsiyalarini yuritishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, ichki nazorat tizimi va hujjatlar aylanishining o‘ziga xos jihatlari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot davomida bank hisob-operatsion apparatini takomillashtirishning amaliy yo‘nalishlari ham asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: bank, hisob-operatsion apparat, tijorat banki, bank operatsiyalari, hisob-kitob tizimi, moliyaviy nazorat, bank hujjatlari, ichki nazorat, elektron to‘lovlar, axborot texnologiyalari, bank xizmatlari, operatsion faoliyat.

Kirish

Mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida bank tizimi muhim o‘rin egallaydi. Banklar orqali pul mablag‘larining harakati amalga oshiriladi, xo‘jalik yurituvchi subyektlar va aholi o‘rtasidagi moliyaviy munosabatlar tartibga solinadi hamda iqtisodiy jarayonlarning uzluksizligi ta‘minlanadi. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari faoliyatining samaradorligi ko‘p jihatdan ularning hisob-operatsion apparati faoliyatini to‘g‘ri tashkil etilishiga bog‘liq hisoblanadi. Chunki banklarda amalga oshiriladigan barcha hisob-kitob, kassa, kredit va to‘lov operatsiyalari aynan ushbu apparat orqali yuritiladi.

Bank hisob-operatsion apparati bankning asosiy funksional bo'g'inlaridan biri bo'lib, u mijozlarga xizmat ko'rsatish, moliyaviy operatsiyalarni qayd etish, hujjatlar aylanishini tashkil qilish va bank ichki nazoratini amalga oshirish kabi muhim vazifalarni bajaradi. Zamonaviy bank tizimida operatsiyalar hajmining ortib borishi, elektron to'lov tizimlarining keng joriy etilishi hamda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi hisob-operatsion apparat faoliyatiga yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Shu sababli bank operatsiyalarining aniqligi, tezkorligi va xavfsizligini ta'minlash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston bank tizimida olib borilayotgan islohotlar natijasida bank xizmatlari sifati va tezkorligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa hisob-operatsion apparatini zamonaviy texnologiyalar asosida takomillashtirish, xodimlarning malakasini oshirish hamda ichki nazorat tizimini kuchaytirishni talab etadi. Banklarda operatsion risklarni kamaytirish, hujjatlar bilan ishlash jarayonini optimallashtirish va elektron bank xizmatlarini rivojlantirish ham ushbu yo'nalishdagi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi bank hisob-operatsion apparatining tuzilishi, funksiyalari va bank faoliyatidagi ahamiyatini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, bank operatsiyalarini tashkil etishda zamonaviy texnologiyalarning o'rni hamda hisob-operatsion apparatini takomillashtirish yo'nalishlari yoritib beriladi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida bank hisob-operatsion apparatining tashkiliy tuzilishi, funksional vazifalari hamda tijorat banklari faoliyatidagi amaliy ahamiyatini o'rganishga qaratilgan kompleks yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini iqtisodiy tahlil usullari, tizimli yondashuv, taqqoslash, umumlashtirish va statistik kuzatuv metodlari tashkil etdi. Ushbu metodlar yordamida banklarning operatsion faoliyati, hisob-kitob jarayonlari hamda ichki nazorat tizimining samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida, avvalo, bank hisob-operatsion apparati bilan bog'liq ilmiy adabiyotlar, iqtisodchi olimlarning nazariy qarashlari va bank tizimini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy hujjatlar o'rganildi. Xususan, tijorat banklarida operatsion faoliyatni tashkil etish, hisob-kitob operatsiyalarini yuritish va elektron to'lov tizimlarini boshqarish bo'yicha ilmiy manbalar tahlil qilinib, mavjud ilmiy yondashuvlar o'zaro solishtirildi. Shu asosda bank hisob-operatsion apparatining iqtisodiy mohiyati va funksional vazifalari yuzasidan nazariy xulosalar shakllantirildi¹. Metodologik tadqiqotning keyingi bosqichida tijorat banklari faoliyatida qo'llanilayotgan amaliy mexanizmlar tahlil qilindi. Bunda banklarda hujjatlar aylanishi, mijozlarga xizmat ko'rsatish jarayoni, elektron hisob-kitob tizimlari hamda ichki nazorat mexanizmlarining samaradorligi o'rganildi. Taqqoslash usuli orqali an'anaviy operatsion tizimlar bilan zamonaviy raqamli bank texnologiyalarining afzallik va kamchiliklari aniqlashtirildi. Bundan tashqari, bank operatsiyalarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan operatsion risklarni kamaytirish omillari ham tahlil etildi².

Tadqiqotda tizimli yondashuv metodidan foydalanish bank hisob-operatsion apparatini yagona mexanizm sifatida baholash imkonini berdi. Mazkur yondashuv asosida operatsion bo'limlar, buxgalteriya apparati, nazorat tizimi va elektron axborot texnologiyalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik o'rganildi. Shuningdek, bank xizmatlari sifatini oshirish, operatsion jarayonlarni avtomatlashtirish hamda inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytirish masalalari ham metodologik jihatdan tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalarining ishonchligini ta'minlash maqsadida ilmiy kuzatuv va umumlashtirish usullaridan keng foydalanildi. Olingan nazariy va amaliy ma'lumotlar asosida

¹ O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarida buxgalteriya hisobi va operatsion faoliyatni tashkil etish bo'yicha me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent, 2023.

² Лаврушин О.И. Банковское дело. – Москва: КноРус, 2021. – 800 б.

bank hisob-operatsion apparatini yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Adabiyotlar tahlili

Bank hisob-operatsion apparatining faoliyatini ilmiy jihatdan o'rganish iqtisodiyot va bank ishi sohasidagi muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu masala yuzasidan xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan bank operatsiyalarini tashkil etish, hisob-kitob tizimini boshqarish hamda ichki nazorat mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha turli ilmiy qarashlar ilgari surilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bank hisob-operatsion apparati bank tizimining barqaror faoliyat yuritishini ta'minlovchi asosiy bo'g'inlardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Iqtisodchi olim O.I. Lavrushinning ilmiy ishlarida tijorat banklarining operatsion faoliyati, hisob-kitob operatsiyalarining iqtisodiy mohiyati va bank xizmatlarini tashkil etish mexanizmlariga alohida e'tibor qaratilgan. Muallifning ta'kidlashicha, bank operatsiyalarining samaradorligi ko'p jihatdan operatsion apparatning to'g'ri tashkil etilishiga hamda ichki nazorat tizimining mukammalligiga bog'liqdir³. Ayniqsa, banklarda hujjatlar aylanishining tartibli yo'lga qo'yilishi va elektron tizimlardan foydalanish operatsion jarayonlarning tezkorligini oshirishda muhim omil sifatida baholanadi.

Rossiyalik iqtisodchi G.N. Beloglazova tadqiqotlarida esa bank hisob-operatsion apparatini boshqarishda zamonaviy axborot texnologiyalarining o'rni keng yoritilgan. Muallif bank operatsiyalarini avtomatlashtirish orqali inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytirish, moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash hamda mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish mumkinligini ta'kidlaydi⁴. Shuningdek, tadqiqotlarda raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi operatsion bo'limlar faoliyatini yangicha yondashuv asosida tashkil qilish zaruratini yuzaga keltirishi qayd etilgan.

Mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlarida ham bank hisob-operatsion apparati faoliyatining nazariy va amaliy jihatlari o'rganilgan. Xususan, O'zbekiston bank tizimida olib borilayotgan islohotlar, elektron to'lov tizimlari va masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish bilan bog'liq tadqiqotlarda operatsion faoliyat samaradorligini oshirish masalalari muhim o'rin egallaydi. Tadqiqotchilar tomonidan banklarda ichki nazorat tizimini kuchaytirish, operatsion risklarni kamaytirish va zamonaviy dasturiy texnologiyalarni keng joriy etish orqali bank xizmatlari sifatini oshirish mumkinligi asoslab berilgan⁵.

Adabiyotlar tahlili natijasida shuni ta'kidlash mumkinki, bank hisob-operatsion apparatini takomillashtirish masalasi zamonaviy bank tizimi rivojlanishining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron bank xizmatlari ko'lamining kengayishi hisob-operatsion faoliyatni yanada samarali tashkil etishni talab qilmoqda. Shu bois, mavjud ilmiy qarashlarni chuqur tahlil qilish va amaliyot bilan uyg'unlashtirish bank tizimi samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bank hisob-operatsion apparati tijorat banklari faoliyatining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Aynan ushbu apparat orqali bankning kundalik operatsiyalari amalga oshiriladi, mijozlarga xizmat ko'rsatish jarayoni tashkil etiladi hamda moliyaviy mablag'larning harakati nazorat qilinadi. Tahlillar davomida aniqlanishicha, hisob-operatsion apparat faoliyatining samaradorligi bankning umumiy moliyaviy barqarorligi va xizmatlar sifati bilan bevosita bog'liqdir.

³ Лаврушин О.И. Банковское дело. – Москва: КноРус, 2021.

⁴ Белоглазова Г.Н. Банковское дело. Организация деятельности коммерческого банка. – Санкт-Петербург: Юрайт, 2020

⁵ O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarida buxgalteriya hisobi va operatsion faoliyatni tashkil etish bo'yicha me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent, 2023.

O'rganishlar natijasida banklarda operatsion jarayonlarni avtomatlashtirish darajasi oshgani sari xizmat ko'rsatish tezligi va aniqligi ham ortib borishi kuzatildi. Elektron to'lov tizimlari, masofaviy bank xizmatlari hamda avtomatlashtirilgan buxgalteriya dasturlarining joriy etilishi operatsion jarayonlarni soddalashtirib, inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan operatsion tizimlar mijozlarga real vaqt rejimida xizmat ko'rsatish imkoniyatini yaratmoqda⁶. Shu bilan birga, ayrim tijorat banklarida operatsion faoliyatni tashkil etishda muayyan muammolar mavjudligi ham aniqlandi. Jumladan, hujjatlar aylanishining ayrim bosqichlarida ortiqcha vaqt sarflanishi, ichki nazorat tizimining yetarli darajada takomillashmaganligi hamda ayrim xodimlarning zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalari pastligi operatsion samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa ayrim hollarda bank operatsiyalarining kechikishiga yoki texnik xatolarning yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda.

Muhokama jarayonida bank hisob-operatsion apparatini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari ham belgilab olindi. Xususan, operatsion bo'limlarda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, elektron hujjatlar aylanishi tizimini rivojlantirish va ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish muhim omillar sifatida baholandi. Bundan tashqari, bank xodimlarining malakasini muntazam oshirib borish ham operatsion faoliyat samaradorligini ta'minlashda katta ahamiyatga ega ekanligi asoslandi⁷.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, bank hisob-operatsion apparati faoliyatini zamonaviy talablar asosida tashkil etish banklarning raqobatbardoshligini oshirish, mijozlar ishonchini mustahkamlash va moliyaviy xizmatlar sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu sababli bank tizimida operatsion jarayonlarni raqamlashtirish va avtomatlashtirish istiqboldagi ustuvor vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bank hisob-operatsion apparati tijorat banklari faoliyatining uzluksiz va samarali ishlashini ta'minlovchi muhim tizimlardan biri hisoblanadi. Ushbu apparat orqali banklarda amalga oshiriladigan barcha hisob-kitob, to'lov, kassa va boshqa moliyaviy operatsiyalar tartibga solinadi hamda nazorat qilinadi. Shu sababli hisob-operatsion apparatining to'g'ri tashkil etilishi bank xizmatlari sifati, operatsion tezkorlik va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida bank hisob-operatsion apparatining tuzilishi va funksional vazifalari tahlil qilinib, zamonaviy bank tizimida uning o'rni tobora ortib borayotgani aniqlandi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar va elektron to'lov tizimlarining rivojlanishi operatsion faoliyatni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Operatsion jarayonlarning avtomatlashtirilishi bank xizmatlarini tezkor, qulay va xavfsiz tarzda amalga oshirish imkonini bermoqda. Bu esa mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatining oshishiga hamda banklarning raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari ayrim muammolar ham mavjudligini ko'rsatdi. Jumladan, ichki nazorat tizimining ayrim jihatlarini takomillashtirish, operatsion risklarni kamaytirish, hujjatlar aylanishini optimallashtirish va xodimlarning kasbiy malakasini oshirish zarurati saqlanib qolmoqda. Ayniqsa, bank faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish operatsion xatolarni kamaytirish va xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Kelgusida bank hisob-operatsion apparatini yanada rivojlantirish uchun raqamli bank xizmatlarini kengaytirish, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini takomillashtirish hamda kuchli ichki nazorat mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Natijada bank

⁶ O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarida buxgalteriya hisobi va operatsion faoliyatni tashkil etish bo'yicha me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent, 2023.

⁷ Белоглазова Г.Н. Организация деятельности коммерческого банка. – Санкт-Петербург: Юрайт, 2020.

tizimining barqarorligi mustahkamlanadi, moliyaviy xizmatlar sifati oshadi va iqtisodiyotning samarali rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Лаврушин О.И. Банковское дело. – Москва: КноРус, 2021. – 800 б.
2. Белоглазова Г.Н. Банковское дело. Организация деятельности коммерческого банка. – Санкт-Петербург: Юрайт, 2020. – 654 б.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarida buxgalteriya hisobi va operatsion faoliyatni tashkil etish bo'yicha me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent, 2023.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish va elektron to'lov tizimlarini takomillashtirish bo'yicha uslubiy qo'llanma. – Toshkent, 2022.
5. Tursunov B.O. Banklarda buxgalteriya hisobi va operatsion texnika. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. – 420 b.
6. Abdullayeva Sh.Z. Tijorat banklari faoliyatini tashkil etish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 356 b.
7. Rasulov Q.X. "Bank tizimida ichki nazorat va operatsion risklarni boshqarish masalalari". // Moliya va bank ishi ilmiy jurnali. – Toshkent, 2021. – №3. – B. 74–81.